

VORMING DIERENWELZIJN

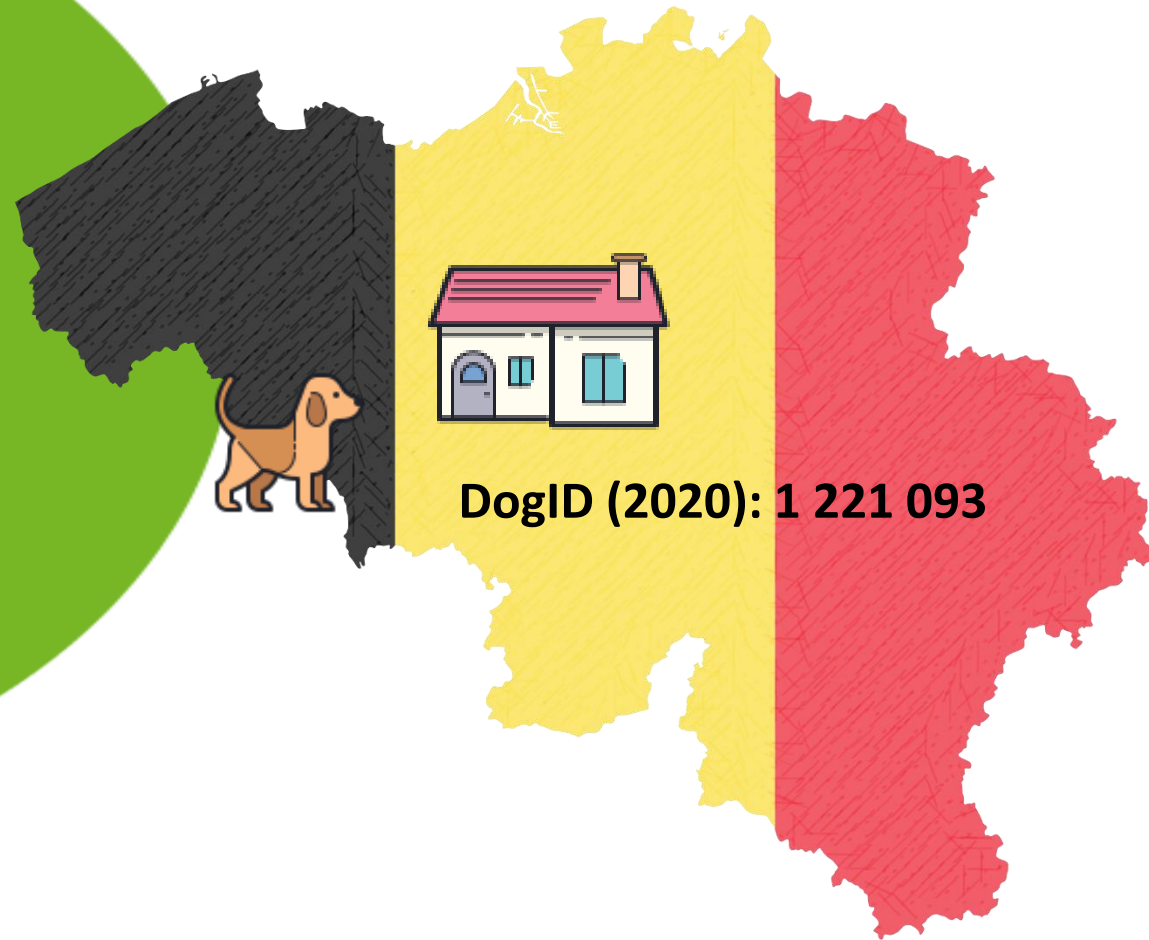
ERKENDE INSTELLINGEN

HONDEN

Lesnota's voorbereid door Claire DIEDERICH

27 NOVEMBER 2019 (4U30)

WETGEVING HONDEN

In 2020:

47 898 Aantal registraties in Brussels

Bron : FOD Economie

IDENTIFICATIE EN REGISTRATIE

Sinds 1998: verplicht voor alle honden, per chip en in DogiD (www.dogid.be, informeer over elke wijziging van de gegevens)

- Vanaf de leeftijd van 8 weken
- Bij het veranderen van eigendom
- Bij het verlaten van een dierenasiel (of het een verloren of verlaten hond is)

Zie :

- [Honden | Leefmilieu Brussel](#)
- [Heeft u een hond? Dan moet u die laten identificeren en registreren \(environnement.brussels\)](#)

https://www.dogid.be/nl

Cat ID | EN NL FR DE

Particulier

Professioneel

Verantwoordelijke zoeken

FAQ

Links

Contact

Online Dog ID

Hond vermist

Hond gevonden

Nieuwe hond

Registreren

Gegevens wijzigen

LOOP NIET VERLOO DAT U UW HOND KWIJTRAAKT.

Registreren is heel eenvoudig

+ Meer informatie

Laat ons u niet uit het oog verliezen!

Voeg uw rijksregisternummer toe aan uw gegevens

COMMERCIEEL TRANSPORT VAN HONDEN

Europese Verordening 1/2005

Buiten België: Een hond moet zijn

- Geïdentificeerd
- Geregistreerd
- Gevaccineerd tegen Hondsdolheid (min. 12 weken en 21 dagen injectie)
- Beschikken over een Europees paspoort
- Geschikt voor transport!

Naar België van buiten de Europese Unie:

Vraag een importautorisatie aan bij de FAVV
import.export@favv.be

ALS UW STATUTAIRE ZETEL IN BRUSSEL IS:

Alle transporten van dieren (>65 km) zijn onderworpen aan:

- Een **vergunning voor het vervoer** (afgegeven aan de organisator van het vervoer door Brussel-Milieu)

- Een **certificaat van vakbekwaamheid voor chauffeurs**

Opleiding dierenwelzijn – vervoer en behandeling (CER / DGZ)

Niet voor hondenvervoer!

- Een **controle van de auto** (indien reistijden > 8 u)

Speciale maatregelen bij 'LANG' transport

(Indien langer dan 8h buiten België of 12h in België)

Ga voor meer informatie naar <https://leefmilieu.brussels/themas/dierenwelzijn/dierenwelzijn-tijdens-het-transport>

GARANTIECERTIFICAAT

Om de koper te compenseren in geval van Ziekte

- Hondenziekte (ziekte van Carré) (+10 dagen na levering)
- Parvovirose (+10 dagen na levering)
- Hepatitis contagiosa canis (+6 dagen na levering)

Of Aangeboren afwijking

- cryptorchidie
- entropion / ectropion
- cherry eye
- navelbreuk

Als een gebrek is vastgesteld, een garantietermijn van 2 jaar is voorzien (01/2021).

In de eerste 6 maanden na de levering : de verkoper moet bewijzen dat een vastgesteld gebrek niet bestond op het ogenblik van levering (integrale terugbetaling van de dierenartskosten, prijsvermindering, ontbinding van de koop (overlijden van het dier, autopsie).

(zie : [HOOFDSTUK I \(leefmilieu.brussels\)](https://leefmilieu.brussels.be/HOOFDSTUK_I))

Dierenwelzijn > **Waar mijn hond uitlaten?**

Waar mijn hond uitlaten?

Ici, je suis tenu en laisse
Hier loop ik aan de loopband

Ici, je cours en liberté
Hier loop ik in alle vrijheid

Ici, je n'entre pas
Hier gaap ik niet binnen

C'est ici
Hier is het

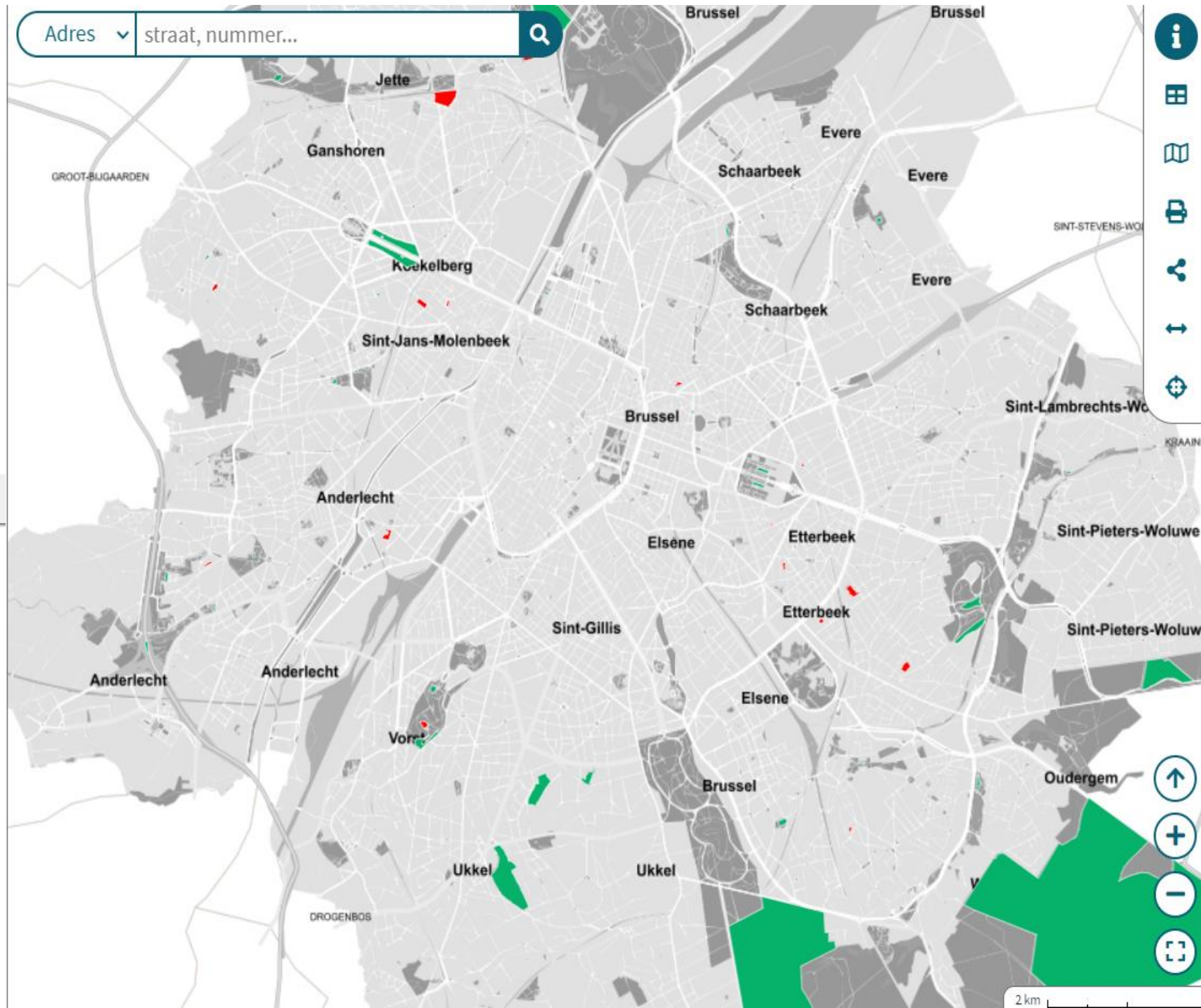
Door volgende link te volgen, kan u de kaart terugvinden met ruimtes waar honden zonder leiband mogen wandelen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. U kan de verschillende ruimtes aanklikken voor meer informatie.

[Kaart hondenruimtes](#)

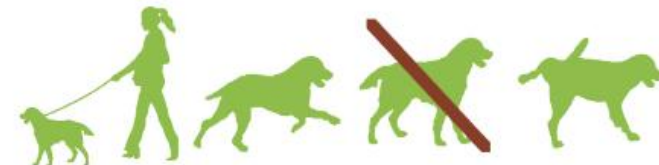
Datum van de update: 17/01/2019

Adres ▾ straat, nummer...

Hondenruimtes

Laatste update op 7-12-2021

Ici, je suis tenu(e) en laisse
Hier loop ik aan de lei band

Ici, je cours en liberté
Hier loop ik in alle vrijheid

Ici, je n'entre pas
Hier ga ik niet binnen

C'est ici
Hier is het!

Deze kaart dekt het kadaster van gebieden voor honden in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Het artikel 7 van de regionale parkverordening staat dat "Honden aan een riem moeten worden gehouden, behalve in vrijheidsgebieden (...)".

Links

- [Groene ruimten](#)
- [Dierenwelzijn](#)
- [Wandelen in het Zoniënwoud](#)
- [Besluit van de BHR betreffende het parkreglement](#)

Legende

Toegang

GEDRAG VAN DE HOND

1. DOMESTICATIE

- **Periode:** 10.000 tot 13.000 jaar voor Christus (van fossiele resten)
? ouder (ca. -35.000 jaar, zie genetische analyses scheiding hond-wolf)
- **Locatie (s):** op verschillende locaties tegelijkertijd (Centraal-Europa, Italië, Israël, China)
Oudste overblijfselen van canids in Oberkassel, nabij Bonn (Duitsland)
- **Redenen voor domesticatie:**
controversieel blijft voordat de mens sedentair wordt

nutsbedrijven

- jagen in samenwerking met mensen
(samenwerking van 2 roofdieren)
- toegang tot en evacuatie van afval, kampbewaker

Niet-commercieel

- huisdier, dan om te jagen

OPEN ACCESS Freely available online

PLOS one

A 33,000-Year-Old Incipient Dog from the Altai Mountains of Siberia: Evidence of the Earliest Domestication Disrupted by the Last Glacial Maximum

Nikolai D. Ovodov¹, Susan J. Crockford², Yaroslav V. Kuzmin^{3*}, Thomas F. G. Higham⁴, Gregory W. L. Hodgins⁵, Johannes van der Plicht^{6,7}

¹ Siberian Branch of the Russian Academy of Sciences, Institute of Archaeology and Ethnography, Novosibirsk, Russia, ² Pacific Identifications Inc., Victoria, British Columbia, Canada, ³ Siberian Branch of the Russian Academy of Sciences, Institute of Geology and Mineralogy, Novosibirsk, Russia, ⁴ Research Laboratory for Archaeology and the History of Art, Oxford University, Oxford, United Kingdom, ⁵ National Science Foundation-Arizona Accelerator Mass Spectrometry Laboratory, University of Arizona, Tucson, Arizona, United States of America, ⁶ Center for Isotope Research, Groningen University, Groningen, The Netherlands, ⁷ Faculty of Archaeology, Leiden University, Leiden, The Netherlands

Abstract

Background: Virtually all well-documented remains of early domestic dog (*Canis familiaris*) come from the late Glacial and early Holocene periods (ca. 14,000–9000 calendar years ago, cal BP), with few putative dogs found prior to the Last Glacial Maximum (LGM, ca. 26,500–19,000 cal BP). The dearth of pre-LGM dog-like canids and incomplete state of their preservation has until now prevented an understanding of the morphological features of transitional forms between wild wolves and domesticated dogs in temporal perspective.

Methodology/Principal Finding: We describe the well-preserved remains of a dog-like canid from the Razboinichya Cave (Altai Mountains of southern Siberia). Because of the extraordinary preservation of the material, including skull, mandibles (both sides) and teeth, it was possible to conduct a complete morphological description and comparison with representative examples of pre-LGM wild wolves, modern wolves, prehistoric domesticated dogs, and early dog-like canids, using morphological criteria to distinguish between wolves and dogs. It was found that the Razboinichya Cave individual is most similar to fully domesticated dogs from Greenland (about 1000 years old), and unlike ancient and modern wolves, and putative dogs from Eliseevichi I site in central Russia. Direct AMS radiocarbon dating of the skull and mandible of the Razboinichya canid conducted in three independent laboratories resulted in highly compatible ages, with average value of ca. 33,000 cal BP.

Conclusions/Significance: The Razboinichya Cave specimen appears to be an incipient dog that did not give rise to late Glacial – early Holocene lineages and probably represents wolf domestication disrupted by the climatic and cultural

- **Unieke voorouder:** grijze wolf (*Canis lupus*) → *Canis familiaris*
(er is slechts 0,2% verschil tussen mitochondriaal DNA)

- **Huidige status**

Huisdier met individuele variaties (temperamenteigenschappen: spel, nieuwsgierigheid, achtervolging, gezelligheid, agressiviteit (Svartberg & Forkman, 2002))
en zeer weinig werkhonden (assistentie, nut, bescherming, jachthonden, etc.)

Bevolking in België: ca. 1,5 miljoen

Rassenselectie en creatie:

- uit de Romeinse tijd, voor werk (bewaker, kudde, ...)
- in de middeleeuwen, vooral voor de jacht
- in de 19e eeuw, met de geboorte van officiële cynofilie en de eerste hondenshow in Londen (1860)

De ICF (internationale cynologische federatie) beschrijft de standaard van 380 hondenrassen / 800 mogelijk

2. ZWANGERSCHAP, WERPEN EN MOEDERLIJK GEDRAG

- **Duur van de zwangerschap:** 57 tot 72 dagen
Bereik: max. 2 / jaar
- **Aantal puppy's:** van 1 tot ... 15!
- Werpen in een '**nest**' (rustige, droge en donkere plaats)
- **Zorg voor jongeren** = Intens likken, op het moment van uitpersen
 - installatie van de moeder-puppy-link
 - ademhalingsstimulatie (massage)
 - puppy vacht drogen
 - + verdediging van het jong
 - + vruchtwaterzak, navelstreng
 - + inname rest placenta
- Geleidelijke afname, in 5 weken, van de aanwezigheid van de moeder in de buurt van de puppy's

[KittyStim Probiotic & Colostrum - 15ml Kitty Stim Syringe - Vet Dispense](#)

KittyStim Probiotic & Colostrum - 15ml Syringe

Reference: 206568

Last items in stock

£14.34 (tax incl.)

QTY

1

Add To Basket

- Borstvoeding en spenen

- * Week1-W3: 100% melk,
rooting-reflex aanwezig tot Dag11
snelle groei (gewicht X2 na W1, X3 na W2)
- * W4 tot W7:
uitkomen van melktanden (Dag 21)
geleidelijke overgang naar vast voedsel (van S4 naar S7)
 - * borstvoeding door de moeder
 - * weigering om borstvoeding te geven (duwt de snuit of gromt)
 - * melktanden aanwezig, verwonden de uiers
 - * puppy met water en melk rondjes (p. S3-S4)
 - * regurgitatie van voedsel gedeeltelijk verteerd door de moeder

3. GEDRAGSONTWIKKELING VAN PUPPY'S

- **Nestende soorten** (onrijp bij de geboorte):
 - zintuigen niet volledig functioneel bij de geboorte.
 - Pas volledige volwassenheid na 3 weken
- zeer beperkte voortbeweging (beperkt tot kruipen)
 - Lijkt op die van een volwassene na 7 weken
- geen thermoregulatie vóór de 7e week (oriëntatie naar de warmte)
- eliminerend gedrag (uitwerpselen en urine) veroorzaakt door de moeder gedurende de eerste 2 weken

- 4 periodes in **gedragsontwikkeling**:

1. neonataal: week 1 en 2 (puppy-moeder interacties +++)

- niet-functionele zintuigen
- beperkte voortbeweging (kruipen, graafreflex)

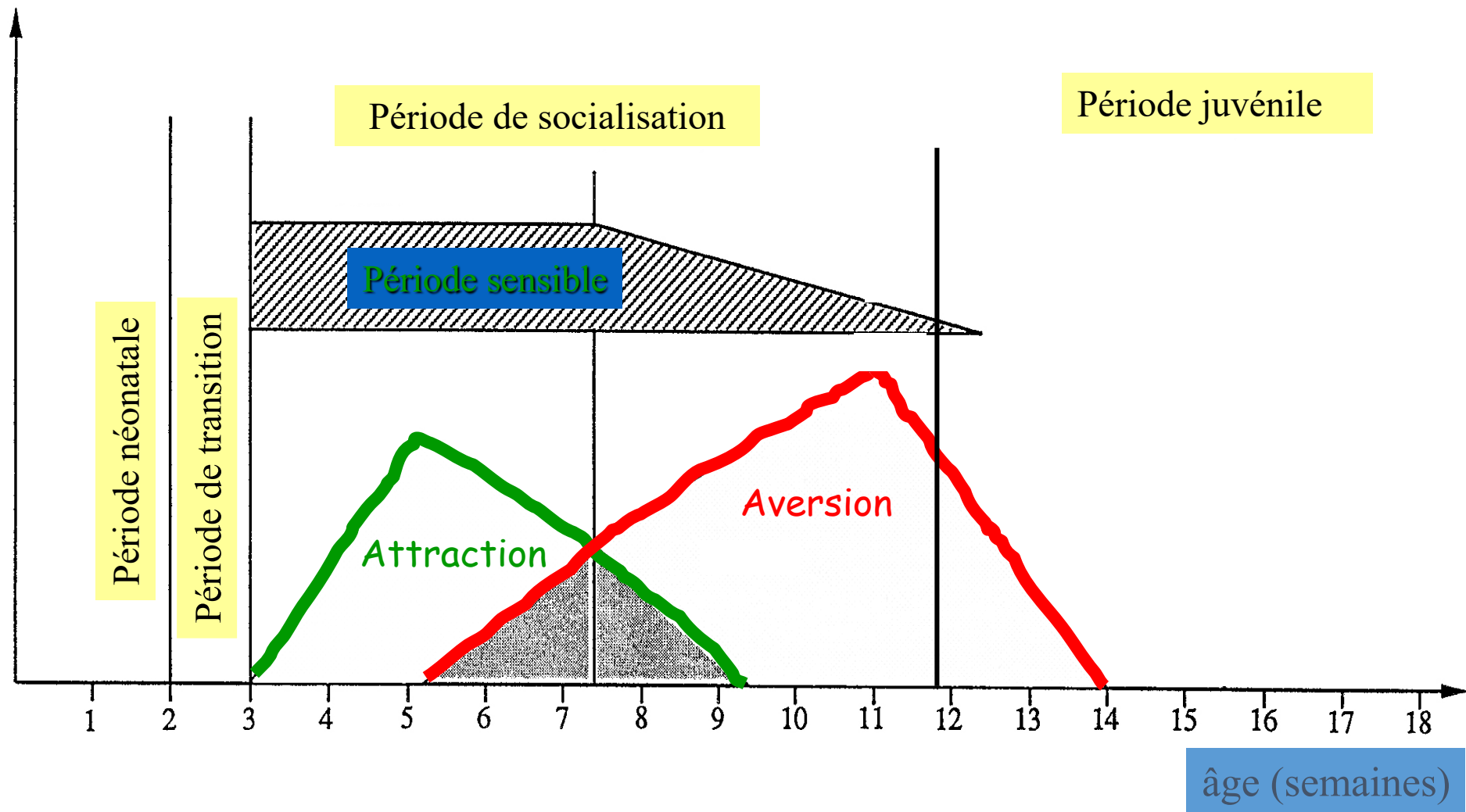
2. overgang: week 3 (puppy-puppy interacties +++)

- zintuigen en functioneel eliminerend gedrag
- begin van hapjes en kauwen
- uit het nest

3. socialisatie: weken 4 tot 14 (12 tot 16) - ontdekking van de omgeving:
perceptie / interacties

- aantrekking gevolgd door afkeer (evolutie in de tijd)
- veel lessen!

4. juveniel: > 12 weken tot volwassenheid (= seksuele volwassenheid bij dieren)

Gedragsoontwikkelingsfasen
en het leren van de soort bij honden
(selon Fox, 1978)

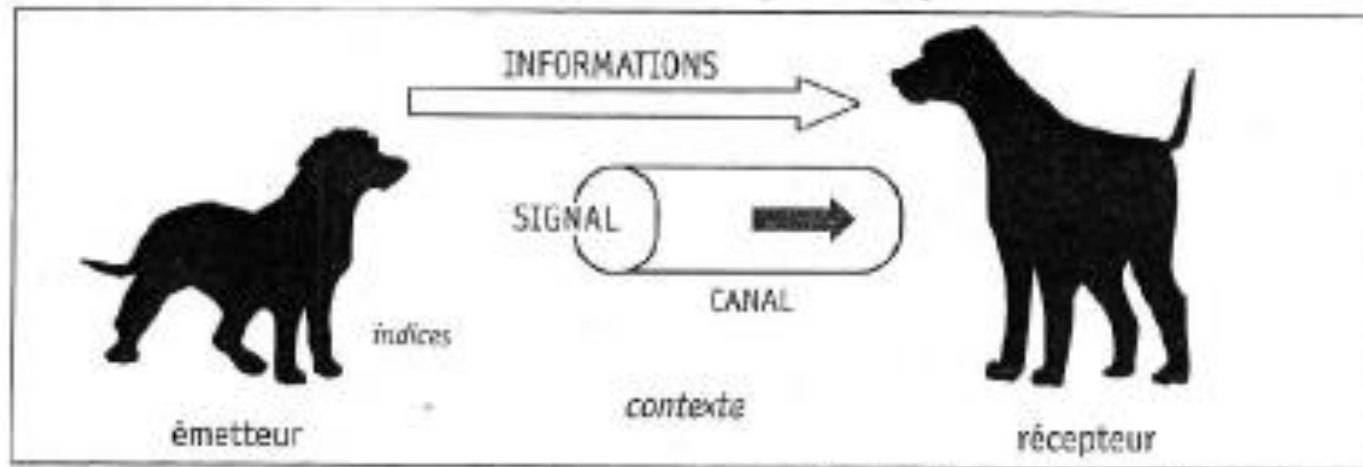
- **Concept gehechtheid aan de moeder**
 - waargenomen bij mensen, primaten, hoefdieren
 - NIET interspecifiek
 - Hyper-gehechtheid van een hond aan de mens ???
- **Talrijke lessen**
 - Socialisatie: behoort tot de hondensoort door blootstelling en experimenten met communicatiemethoden
contact / spel met volwassen honden en andere puppy's
bijbeheersing training
 - Vertrouwdheid met andere soorten, waaronder mensen
contacten in positieve contexten
 - Wennen aan de niet-levende omgeving
 - geluiden, verschillende plaatsen, verschillende soorten
 - sta schuilen en ontsnappen toe, als de stimulus te indrukwekkend is

5. SOCIAAL GEDRAG

Communicatiesignalen hebben, weten hoe ze moeten verzenden en ontvangen worden, om ze correct te interpreteren.

**Fig. 1 - Schématisation du processus de communication :
la trilogie émetteur-signal-récepteur**

D'après Shannon et Weaver, Deputte, Hauser.

Au-delà du signal codé par l'émetteur, le récepteur peut potentiellement aussi traiter des informations, des indices qu'il perçoit de la part de l'émetteur et des éléments du contexte dans lequel les deux protagonistes sont placés.

A. COMMUNICATIE EN REUKVERMOGEN

- **zeer belangrijk**, zeer efficiënte soort → vaardigheid uitgebuit door mensen (jacht, drugs)
- Perceptie van **geuren**: zeer grote gele vlek = 75 tot 150 cm²
- Perceptie van **feromonen** door het **vomeronasale orgaan**
 - flehmen: niet waargenomen bij honden maar open mond, likken in het ledige ???
- krachtig reukvermogen (minimale waargenomen hoeveelheid geurmoleculen, beter dan die van mensen)
- effectieve discriminerende kracht in verschillende situaties
(maar weinig wetenschappelijke experimenten om zeker te zijn)
 - * tussen 2 menselijke geuren (identificeer een dief)
 - * om de richting van de startbaan te bepalen
 - * om een epilepsie of hypoglykemie-aanval te voorspellen - diabetes)
 - * om menselijke ziekten vroegtijdig te identificeren
(ex: prostaatkanker, longkanker, ...)

* honden bronnen van geuren

- para-anale sinussen (anale zakken)

leggen tijdens ontlasting of in geval van angst

individuele herkenning, fysieke toestand, emotie

→ hiermee rekening houden bij veterinaire consult

- circumanale klieren

- externe gehoorgang (oorsmeer)

- hele lichaamshuid

- dorsale zijde van de staart

- digitale (of plantaire) voetzolen

Het is niet bekend of deze geuren honden toestaan
Individuele te herkennen

→ GEEN feromoonmoleculen gepubliceerd!

- **urine**

- * geïnduceerd in de receptor voor reukverkenning, over-markering,
- * wordt geproduceerd in houding 'opgeheven been' = visueel signaal
 - het nut ervan als markering van het grondgebied niet bewezen (voorkomt anderen niet honden binnenkomen)
 - geeft informatie over geslacht, identiteit, fysiologische status en hiërarchische positie van de zender
- * stelt de zender gerust in een onbekende omgeving, trekt vrouwtjes aan
- * een intolerante of dominante hond markeert meer
- * vrouwtjes scoren minder dan mannen
- * vrouwelijke urine in oestrus trekt mannen aan

- * **faeces**

Hun rol in communicatie bij honden is niet bekend

Defecatie gevolgd door schrapen van de grond: visueel signaal? verspreiding van geuren?
het merken

bij de pads?

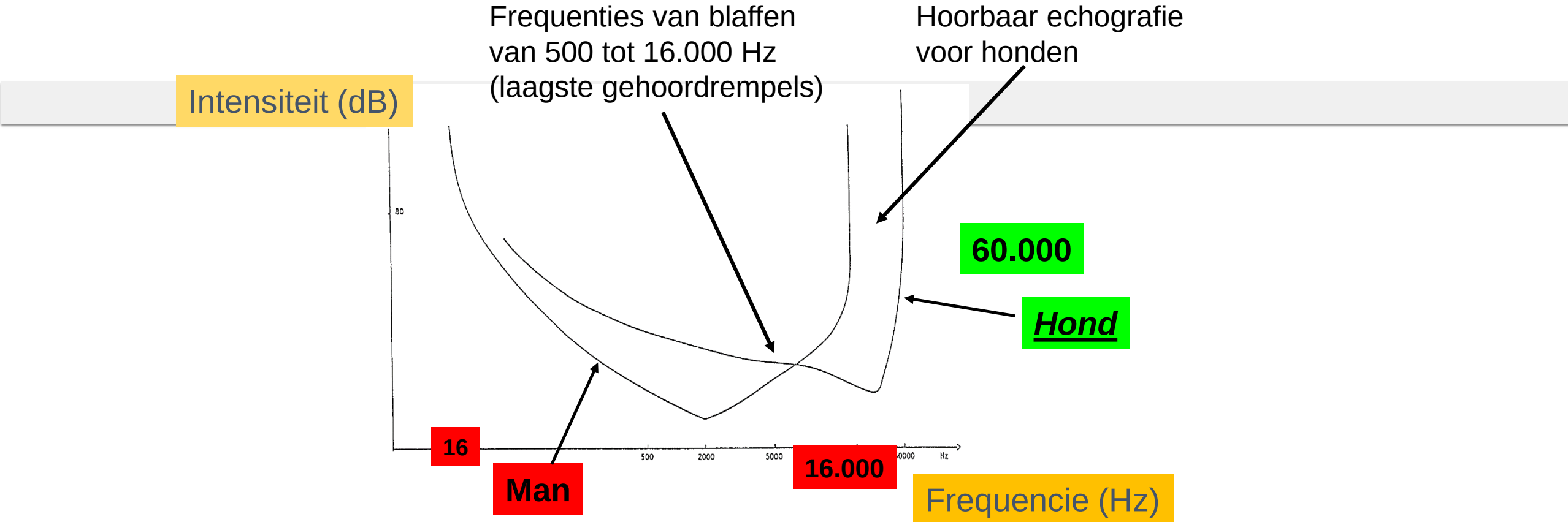
- * **Vaginale afscheidingen**

B. COMMUNICATIE- EN GEHOORVAARDIGHEDEN

- audiogram
- * geluiden niet hoorbaar voor mensen zijn voor honden (ultrasoon fluitje)
- * maximale hoorbaarheidsdrempels (laesiedrempel): intensiteit van 90 tot 110 dB (bereikt door blaffen → kan geluidsoverlast zijn)

Minimale gehoordrempels voor mens en hond

* **vocale geluiden**

- kreunen - miauwen - blaffen / schreeuwen
(verzoek om zorg, groet, spelen, angst, pijn, ...)
- schrille kreet (pijn, angst voor pijn, onderwerping)
- gegrom van tevredenheid ('grunt')
- schors: **meest gebruikte / object van sociale facilitering**
bij vele gelegenheden
(alert, begroeting, spel, bedreiging, nood, jacht op prooi, ...)
- grommen (bedreiging, verdediging, spel, begroeting, nood, alarm, ...)
- gehuil - komt vaker voor bij bepaalde rassen (Husky, Samojeed, Malamute, gewone honden)
geïsoleerd dier, achtervolging, sociale facilitering, ...
- hoesten = gedempt blaffen (verdediging, bedreiging, alert)

* **niet-vocale geluiden** (mechanische geluiden)

- tanden klapperen (spelen, verdedigen, bedreiging (hoorbaar van dichtbij))
- hijgen (spel, hoorbaar op korte afstand)

C. COMMUNICATIE- EN VISUELE VAARDIGHEDEN

- Aangepast aan de behoeften van de jager / roofdier
- Gezichtsveld: 250 - 280 ° (achteraanzicht mogelijk)
- Binoculair veld: 70 - 110 °
 - vermogen om in reliëf te zien:
Man > Kat > Hond > Herbivores
- Gezichtsscherpte
 - Kat < Hond (Kat x2) < Aap (Hond x5)
- Nachtzichtdrempel: 5x lager dan die van mensen
- Chromatische gevoeligheid: dichromatisch zicht (zicht in paars-blauw en groen-geel, niet in rood)

Visuele communicatiesignalen: het hele lichaam kan ingrijpen (hoofd, blik, oren, piloerectie, staart, tanden, ledematen ten opzichte van de romp, enz.). Sommige van deze delen zijn gemodificeerd door mensen (genetisch: zonder staart honden, verkorte gezichten, lang haar of door een operatie: gesneden staarten en oren (verboden in België))

lichaamshoudingen / gelaatsuitdrukking / bewegingen

→ Dominant dier: algemeen uiterlijk waardoor deze groter lijkt,
staat loodrecht op het gedomineerde lichaam

dominant agressief: idem + piloerectie, myosis, omgekeerde lippen en uitwendige tanden

gedomineerd: probeert kleiner te lijken

gedomineerd angstig: roept nog meer op

inzending, appeasement

- actief: ritualisatie van het verzoek tot regurgitatie van de puppy (neotenia)
- passief: buik loslaten, blanco witte vlag '

(ritualisatie van het anogenitale likverzoek van de puppy, neotenie)

- Uitnodiging voor het spel: typische houding, sprongen, vocalisaties, ...
- Staartbewegingen: onder verschillende omstandigheden (kalmte, nieuwsgierigheid, bedreiging, mogelijke agressie)
- Urineren houding 'opgeheven been' + de grond krabben: vestig de aandacht van medemensen op de aanwezigheid van een olfactorische boodschap
- Eerste contacten tussen honden:
 - reukverkenning (hoofd dan anogenitale regio)
 - uitnodiging voor het spel OF achtervolgingen

Angst uitgedrukt door een hond

in oplopende volgorde:

- geeuwen, knipperen, lik je neus / draai je hoofd / draai je lichaam, ga zitten, vertrappelen / ga weg / observeer door je oren terug te dragen / draag een laag profiel, staart tussen achterpoten / gaat liggen, heft een poot op / verstijft, staart / gromt / gebabbel / tanden

Bedreiging uitgedrukt door een hond

In oplopende volgorde :

Starend, open oog (wit van het oog)

Staande, stijve, voorwaartse positie

Oren vooruit of achteruit

blaffen

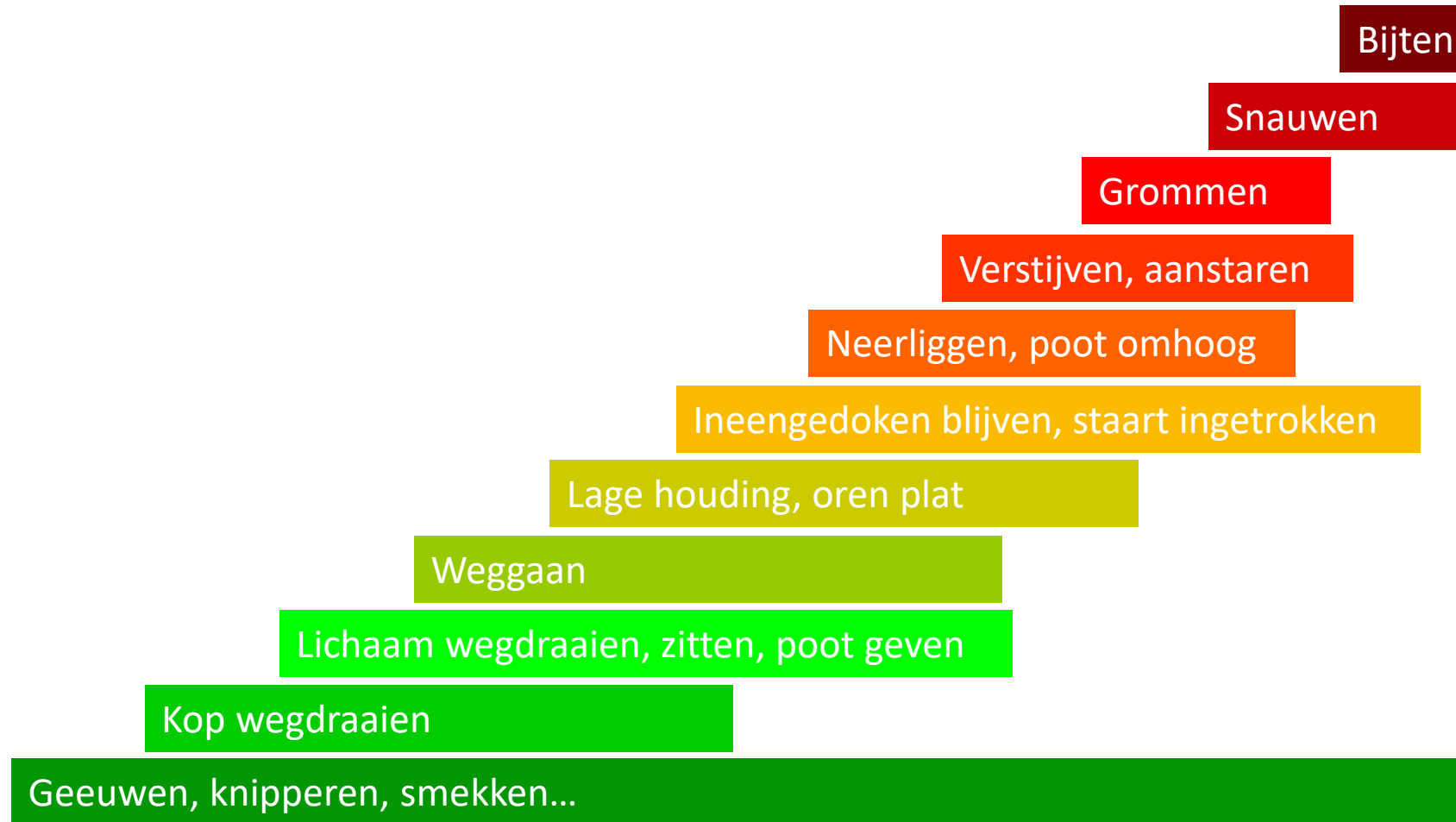
Oprollen van de bovenlip

Grunt (geassocieerd met stijve houding)

Projectie van het lichaam naar voren (open mond)

Vacuüm bijten ('snap'), niet vastgehouden ('open bite'), vastgehouden ('grab bite')

Reacties van de hond bij stress en dreiging

<https://parlezvouschien.fr/chien-qui-grogne/>

6. EFFECTEN VAN CASTRATIE

Bij de mannelijk hond: omvat het verwijderen van de testikels (orchiectomie)

- Doel: behandeling van prostaatpathologieën, circumanaloom, ...
reproductie beperken

- Gevolgen :

Willekeurige gedragsveranderingen

(activiteit, zwerven, urinemarkering, minder rijden, intraspecifieke aanvallen)

Geen effect op andere vormen van agressie

(angst, bescherming van een hulpbron, etc.)

→ Geen invloed van de leeftijd waarop de castratie wordt uitgevoerd

→ Gezondheidsvoordeel?

→ Gezelschapshond ≠ asielhond (alternatief: vasectomie)

Bij de vrouwelijke hond: bestaat uit het verwijderen van de eierstokken en de matrix (ovario-hysterectomie) of alleen de eierstokken (oophorectomie)

- Doelen: reproductie beperken, afvoeren van warmte, preventie van metritis en borsttumoren (zeldzaam bij bepaalde rassen)
- Gevolgen (variabel): urine-incontinentie, zwaarlijvigheid, agressie met medisch, dieet- en gedragsmanagement
- Om aanbevolen te worden voor gezondheid?
- Leeftijd (6 maanden)?
- Gezelschapshond ≠ Asielhond

7. RUIMTE ORGANISATIE

- **Territorium = verboden ruimte**, uitsluiting van andere honden
Het bestaan ervan wordt bevestigd door
 - uitsluiting meten en gedrag markeren
 - de afwezigheid van overlappende woonomgevingen (= thuisbereik)

Geen bewijs van zijn bestaan bij honden

(studies bij wilde honden)

Maar gebruik van een thuisbereik

Met gedefinieerde gebieden die herhaaldelijk worden gebruikt,
verdedigd tegen indringers ('kern / beschermde gebieden')

Bijv: nabijheid van holen of in centrale gebieden van het thuisbereik

- **Woonomgevingen** (thuisbereik of TB):
 - zeer variabel in grootte afhankelijk van voedselbronnen
 - van menselijke aanwezigheid
 - van reproductie

-Niet-stedelijke gebieden: 4 tot 19 km² (Alabama), 70 km² (Alaska)

-Stedelijke gebieden: 0,05 tot 0,61 km²

→ De hond maakt geurmarkering in zijn veld leven met urine / ontlasting en communiceert met andere honden

8. SOCIALE ORGANISATIE

Wolven (*Canis lupus*) en andere wilde honden

UM: Unique Male
UF: Unique Female

- **Solitair** (rode vos)
- **Koppels** of **familiegroepen** (jakhals, coyote)
- **Packs** (grijze wolf): **UM / UV-groep**
 - * Gesloten groep met **complexe** dominantiehiërarchie (**niet lineair !, geen ω**)
 - * 2 tot 15 dieren (meestal: <7)
 - * Markering en verdediging van een +/- groot deel van het thuisbereik door de dominante (= territorium)
 - * Samenwerking (jagen, zorg voor jongeren, ...)
 - * Een fokpaar met enkele nakomelingen en hulpmiddelen

Grote flexibiliteit tussen deze 3 soorten organisaties:

- Mogelijkheid om de sociale structuur te veranderen afhankelijk van de omgeving
- Plasticiteit van het concept territorium, de grootte van het territorium en de thuisbasis

→ ? Groeperen bij gedomesticeerde honden (gebaseerd op studies van wilde honden)

MM / MV-structuur (multi) met enkele nakomelingen,
en / of niet-gerelateerde leden

MM: Multiple Males
MF: Multiple Females

**Sensu structo: we kunnen het niet hebben over MEUTE van honden
maar eerder van GROEP honden waarvan we niet weten of er een echte
dominantie / ondergeschiktheidshiërarchie is**

waar de vrouwtjes de jongen grootbrengen zonder de hulp van anderen
waar een hoge kindersterfte wordt waargenomen
weinig gecoördineerde, luidruchtige, nogal speurtocht
geen verdediging van het grondgebied in strikte zin
(Boitani & Ciucci, 1995)

DE VOEDING VAN HOND

CARNIVOOR MET MINDER EIWITBEHOEFTE DAN KATTEN

- **Aantal maaltijden:** 2 (tot 3 als puppy) / dag (! Maagdraaiing, obesitas!)
- Snelle **opname**, grote hoeveelheid, weinig kauwen
ex wolf: neemt 20% van zijn gewicht op in één maaltijd!
- **Dieet** liever omnivoor dan vleesetend, aangepast aan het individu
- **Hoeveelheid:** **Set Point** (vrijwillige inname om een constant gewicht te behouden) voor 15 kg levend gewicht: droogvoer: 200 tot 350 gr / dag
natvoer: 850 tot 1000 gr / dag
→ lichaamsconditie beoordelen (scoreschaal)
- Eiwitgehalte: volwassen hond : 18%
groeient hond: 30 tot 36%
- Dominantie: geeft **prioriteitstoegang** tot voedsel (1gamelle / hond!)

- Rollen van **reukzin** (lokalisatie en initiatie van inname)
en **smaak** (geen receptoren met hartige smaken)

- **Hondenvoorkeuren** voor voedsel

vlees heeft de voorkeur boven een uitgebalanceerd 100% plantaardig voedsel
vlees: Runderen > Varkensvlees > Schapen > Pluimvee > Paard
ingeblikt of halfvochtig voedsel, bij voorkeur droog
gekookt vlees heeft de voorkeur boven rauw vlees
ingeblikt gekookt vlees boven vers gekookt vlees
vetten en suikers van goede kwaliteit: zeer gewaardeerd in smaak
lauw voedsel > koud voedsel

Enkele tips rond de maaltijd:

- Laat de hond rustig eten (onderbreek hem niet zonder te stoppen), op een rustige plek
- Verdeel het rantsoen en verdeel het in 2 maaltijden (vermijd een enkele grote portie)
- Vertraag de inname van vaste stoffen
- Verlaag de snelheid van inname van vloeistoffen (vermijd ook een grote hoeveelheid)
- Rust na inname (geen agitatie, games gedurende 2 uur)

Sommige voedingsmiddelen zijn

- Niet aanbevolen (bijv. Popcorn, kersen, selderij, snoep, ...)
- Verboden (bijv. Alcohol, chocolade, noten, avocado, uien, enz.)

- Invloed van wat de moeder eet (zwangerschap en borstvoeding) op de voorkeuren van de puppy's
- Nieuwsgierigheid naar nieuw voedsel > wantrouwen tegenover een nieuw voedsel (de 2 worden waargenomen en de 2 zijn adaptief)
- Rol van oestrogenen
 - ♀ bij hitte: eet minder
 - ♀ gesteriliseerd: neiging om aan te komen
- Inname van kruiden? Coprofagie? ONBEKENDE NUT
- Sociale facilitering: geobserveerd voor de cpt. voedings- (leidt niet altijd tot zwaarlijvigheid)

? **BARF** : Biologically Appropriated Raw Food of Bones And Raw Food

Carnivoor = eter van rauw vlees en bot

maar

- Neemt de gehele prooi in (Ca ++)
- Koude ketting om ervoor te zorgen
(gezondheidsrisico)
- Constipatie (puppy's)

Gebrek aan perspectief - laat het valideren door een dierenarts

? Vegetarisch dieet voor honden

20-25% eiwitbehoefte

Minimum: 15% zeer goed eiwit

Als een tekort: groeiachterstand, verminderde melkproductie,
veranderde vacht, verminderde inname (verminderde smakelijkheid)

Plantaardige eiwitten: slechte kwaliteit
(essentiële aminozuren,
slechte verteerbaarheid)

- Roofgedrag:

Jagen op solo of groep (luidruchtig!)
achtervolgen en vangen

Sociale facilitering en samenwerking

Geen dreigingssignalen, gebaren of gerommel

**Geen opwinding van het zenuwstelsel (orthosympathisch)
(tenzij grote prooi = gevaar)**

- Wijziging van predatiegedrag door domesticatie
- * Huidige CN: forceer het spel in een pakket
- * CN jachtgeweer: lokaliseer het spel, meld zijn aanwezigheid (immobilisatie voor de sprong, "punt"), vind het spel na het schot, meld het
- * CN herders en herders: beweging van de MT, BV: *benadert een schaap op een cast manier en stopt op een bepaalde afstand (springt niet en vangt niet)*
ex: Border Collies, selectie op het gedrag, niet op de lichaamsbouw, de naderingsfase en het fixeren van het vee in de ogen wekken zijn beweging in de tegenovergestelde richting op
- * CN van drugs, explosieven, truffels, rampen: lokalisatie van objecten of mensen dankzij aan hun reukvermogen

Drank: 60 ml / kg lichaamsgewicht

- Eau Claire: ideaal
- de hond drinkt tijdens het kletsen
- Tijdstip en hoeveelheid / inname: zeer variabel

Als het drinken toeneemt, kan dat zijn aanpassing aan

- omgevingsomstandigheden (bijv. warmte, lichamelijke activiteit)
- een pathologie (bijv. diabetes, nierfalen, ...)
- een reisactiviteit
(bijv. sommige vormen van angst)

PREVENTIE VAN GEDRAGSPROBLEMEN

Belang van mens-hond interacties!

PREVENTIEVE MAATREGELEN

1. **Omgeving** aangepast aan de behoeften van de hond
 2. Ontmoeting **tussen honden of met mensen**: angst, agressie
 3. **Sociale interacties met mensen** en agressiviteit
-

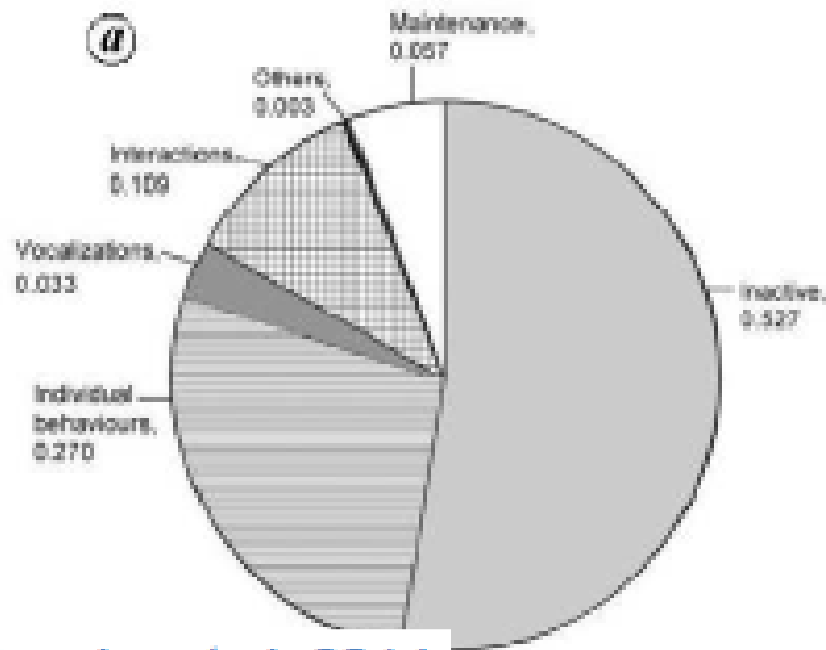

1. OMGEVING AANGEPAST AAN DE BEHOEFTE VAN DE HOND

- Buitenleven: de hond moet worden verzorgd
 - beschutting tegen slecht weer
 - een comfortabele en droge slaapplek
 - als hij in een kennel is, activiteiten daarbuiten plannen
(fysieke activiteiten, sociaal contact met mensen en andere dieren)
 - niet 24 uur per dag bevestigd
- Binnenleven: in een pen of in vrije toegang in het huis (ideaal)
 - rustruimte op een rustige locatie
 - niet 24 uur per dag bevestigd

- Verdeling van activiteiten over 24 uur zeer variabel, afhankelijk van de leefomgeving
Een aangepast tijdsbudget met lichamelijke en geestelijke activiteiten
→ Tekenen van welzijnsproblemen: spinnen, likken, blaffen ...

sur une journée de 12h période diurne

→ 1h30 d'interactions
→ 1h30 de promenade
→ variations individuelles

Source : C. Gilbert, ENVA

LISTES NON EXHAUSTIVES D'ÉLÉMENTS D'ENRICHISSEMENT ENVIRONNEMENTAL CHEZ LE CHIEN

Éléments structurels

- Visibilité sur un extérieur animé
- Sol meuble où creuser
- Plans d'eau où nager
- Espaces ouverts où courir
- Diverses aires de couchage, éventuellement surélevées
- Matériel de couchage confortable et absorbant
- Jouets (balles, etc.)
- Accès à l'extérieur, libre ou en laisse

Éléments sensoriels

- Visuels (fenêtre avec vue animée, écran de télévision avec proies*/autres chiens*)
- Olfactifs (grande aptitude à détecter diverses odeurs)
- Auditifs (musique appropriée, habituer aux bruits ménagers, au trafic, jouets sonores)
- Tactiles (matériaux de texture variée, susceptibles d'être déchiquetés)

Éléments alimentaires*

- Régime varié aléatoirement (sec, humide, ménager)
- Éléments à ronger
- Distributeurs de croquettes
- Dissimulation de nourriture dans l'environnement ou dans des jouets

* La frustration éventuellement ressentie par les chiens faute d'atteindre ou d'interagir avec ces éléments doit être évaluée.

(Diederich et al, 2021, Point VT)

2. ONTMOETING TUSSEN HONDEN OF MET MENSEN: ANGST, AGRESSIE

- Socialisatieperiode tijdens jeugd essentieel
- Angstig, agressief of niet erg sociaal temperament van bepaalde honden
 - Angstige, ongezonde honden met andere honden
 - Honden die niet bekend zijn met mensen
 - Honden niet gewend aan de niet-levende omgeving

Oplossingen

- Overweeg activiteiten met andere honden, vanaf jonge leeftijd
- Houd positief contact met mensen
- Correct gedrag (gewenningen positieve bekrachtiging)

3. SOCIALE INTERACTIES MET MENSEN EN AGRESSIVITEIT

We hebben allemaal geleerd dat:

- Familie = pak met menselijke dominantie hiërarchie en ondergeschiktheid hond
- Om problemen te vermijden (hond gesprekken, ritten op de stoel, blaft, gromt, vliegt aan de tafel, ...) moet zijn hond te domineren
dat wil zeggen, net als bij de wolven te eten voor hun hond, zet het op je rug, initiatieven nemen, ...

→ **Dit is fout!**

Het concept van dominantie (prioriteit om te eten, te reproduceren en rust) is niet van toepassing op de mens-hond relatie.

Als je het probeert toe te passen, verhoogt dit negatieve interacties met je hond
bouwt een slechte relatie met hem op

DYNAMIEK VAN DE MENS-HOND RELATIE

~~Dominantie concept~~

→ Bradshaw (2009)

→ Titeux & al (2013)

Leadership

verplaatsing
samenwerking
interspecifieke

Evenwicht tussen interacties

→ **Oplossing: leer de hond zich goed te gedragen**
leer hoe een hond leert
weet hoe je communicatiesignalen van honden moet lezen

een hond op een bank
is niet dominant

→ de hond is slecht opgeleid.
We hebben hem niet geleerd
om niet omhoog / omlaag te gaan

Positieve benadering van een hond

- Benaderen
- Oren vooruit
- Geen spanning
- Kwispelende staart
- Geuren, likken
- Vraag vooraleer te strelen

Richtlijnen voor de opvoeding van een hond

- Aan de nieuwe omgeving aanpassen
- De leefregels leren
- Socialiseren
- Wennen aan verschillende situaties uit het dagelijkse leven
- Zindelijkheid.
- Wennen aan alleen thuis blijven
- De opvoeding dient te gebeuren met geduld, vastberadenheid en standvastigheid
- Laat kinderen nooit alleen met de hond !

[Richtlijnen voor de opvoeding van een hond \(environnement.brussels\)](http://environnement.brussels)

VERSCHILLENDE VORMEN VAN HONDENBETEN

(Classificatie volgens Gilbert, 2015)

- **Agressie = de bedoeling is om de ander terug te dringen**

- **door zelfbescherming**

Defensieve beet

- angst: problemen van vertrouwdheid met mensen

socialisatieproblemen met honden

temperament

- pijn

- agressief temperament

- slechte mens-dierrelatie

- leerprobleem

- **voor de bescherming / het bezit van een resource**

Offensieve beet

resource = object, plaats, eten, puppy's, vrijheid om te handelen

- slechte mens-dierrelatie

- temperament van de eiser

- leerprobleem

- **Voorspelling = de bedoeling is om de ander te vangen**

VERSCHILLEN TUSSEN HONDEN FOKKEN

Onderzoek naar de kenmerken van hondenrassen in België

Pupwelfare (01/2014-12/2019)

door PA Dendoncker en gecoördineerd door UGand, UNamur en Ulg

→ De soorten fokkers gedefinieerd door de Belgische wetgeving zijn gegroepeerd in 4 categorieën, volgens veldobservaties in termen van het aantal fokteefjes en puppy's dat per jaar wordt verkocht.

→ De volgende kenmerken zijn onderzocht:

leefomgeving van de puppy's die hun ontwikkeling stimuleren, selectie van de mensen aan wie de puppy's worden verkocht, beheer van de diergezondheid (preventie: vaccins, ontwormers), implementatie van bioveiligheidsmaatregelen (hygiëne van gebouwen en apparatuur), stimuluscontrole (aversief)

Breeder category: classification based on observations

A

occasional
<10 dams

B

occupational
10 - 50 dams

small scale

C

commercial
>50 dams

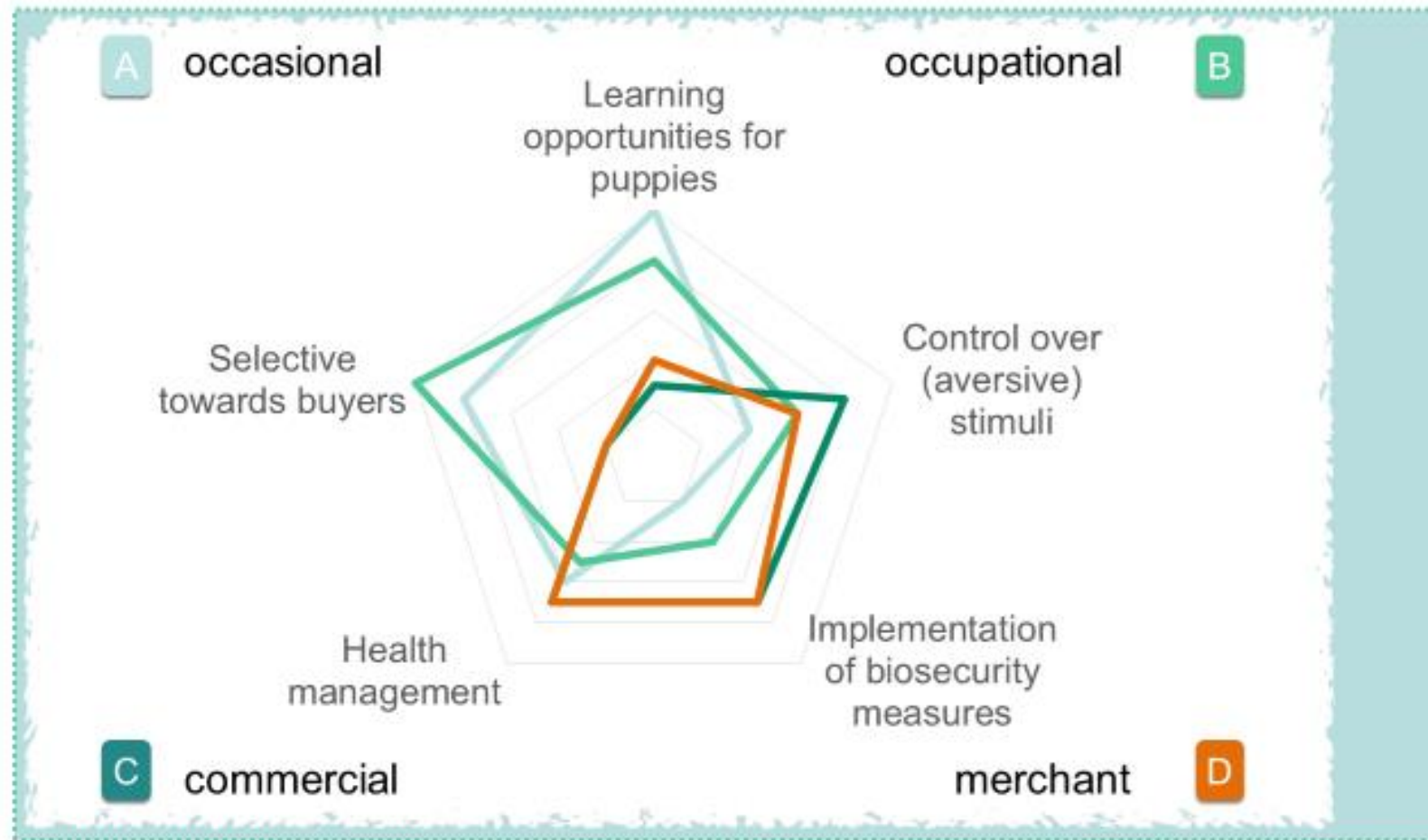
D

merchant
≤50 dams
≥350 puppies sold yearly

large scale

Elk type fokkerij kan nog steeds verbeteringen aanbrengen in de manier waarop hij werkt

DIERENASIELEN EN HERSTELLING

bruxelles
environnement
.brussels

OVERZICHT BIJ BELGISCHE DIERENASIELEN

Journal of Veterinary Behavior 10 (2015) 5–11

Contents lists available at [ScienceDirect](#)

Journal of Veterinary Behavior

journal homepage: www.journalvetbehavior.com

Research

Behavioral evaluations of shelter dogs: Literature review, perspectives, and follow-up within the European member states's legislation with emphasis on the Belgian situation

Anouck Haverbeke^{a,b}, Jolanda Pluijmakers^{c,d}, Claire Diederich^{a,*}

^a Department of Veterinary Medicine (IVRU-NARILIS), University of Namur, Namur, Belgium

^b VetEthology, Leemveldstraat, Overijse, Belgium

^c Department of Ethology and Animal Welfare, Catholic University College Ghent, Sint-Niklaas, Belgium

^d DAVALON, Herendaal, Maastricht, The Netherlands

Table 3

Questions and answers (in percent of the respondents) submitted to the Belgian shelters (n = 51, phone survey)

Questions

1. How is a dog evaluated at your shelter?
2. How have you been trained to evaluate the behavior of dogs?
3. What are the other behaviors you evaluate when a dog arrives at your shelter?

Answers

- Behavioral evaluation: 22%, questionnaire: 27%, miscellaneous methods: 51% (questionnaire, observation, putting all dogs together ...)
- Self-training: 33%, literature: 10%, training abroad: 6%, oral tradition: 2%
- Only the first 5 results are mentioned: sociability: 47%, reaction to handling: 42%, fear of people: 40%, aggression toward people: 39%, fear of other dogs: 38%

4. At a scale from 1 to 7 (1 = not confident at all; 7 = totally confident), indicate how confident you are in your evaluating capacity for dogs at your shelter?
5. What are the declared reasons for dog relinquishment?
6. How long does your evaluation take (minutes)?
7. How many times do you evaluate your dog while being at your shelter?

- 7: 4%, 6: 31%, 5: 55%, 4: 4%, do not know: 6%

- Change of family structure: 49%, owner's health problems: 39%, lack of time: 24%, destructive behavior: 9%, aggression toward humans: 6%

- More than 15 minutes in 90% of the shelters

- The shelters assess (as regulated by the law) the dogs several times in the shelters

8. Do you train the dogs while at the shelter? If yes, please describe.
9. Do you offer post-adoption follow-up? If yes, please describe?
10. Do you know the post-adoption return rate?
11. Do you work in collaboration with training clubs?
12. Do you do something else to increase the adoption success of your shelter?

- 63% of the shelters train the dogs while at the shelter
- 84% of the shelters do offer post-adoption follow-up
- The post-adoption return rate is between 0-20% for 95% of the shelters
- 76% of the shelters do not work with training clubs
- 71% of the shelters use tools to increase adoption success (e.g., training, play and animal care at the shelter premises, publicity, accurate selection of new dog owners)

13. How many years of experience does the person evaluating the dogs has with behavioral evaluations?
14. Would you like to implement an official validated behavioral evaluation?
15. Would you like to receive training in the use of behavioral evaluation?
16. Do you take into consideration the risk a dog might represent to the new owner?
17. Is this risk mentioned on your adoption documents?

- In >51% of the shelters behavioral evaluators have > 20 years' experience
- 65% of the shelters would like to implement a scientifically validated evaluation
- 70% would like to be trained in the assessment of behavioral evaluations
- 92% of the shelters are aware of the potential risk of an adopted dog toward its new owner
- 74% do mention this risk in their adoption documents

GEDRAGSTEST

Waar honden testen?

- In hun gebruikelijke en / of natuurlijke omgeving
- Onder gecontroleerde laboratoriumomstandigheden

→ De twee plaatsen vullen elkaar aan

Welke menselijke prikkels?

- echte mensen of schijnvertoning (afbeelding, video, plastic hand?)
- aanwezigheid van een mens / eigenaar
(geeft veiligheid aan de hond, aantrekking / afkeer)
- invloed van een mens / eigenaar
(sociale wenselijkheid, communicatie met de hond)

Welke gedragingen om te bestuderen?

- Degenen die spontaan verschijnen (d.w.z. voedsel, landbouw, sociaal)
- Degenen die door de test worden uitgelokt (bijvoorbeeld: agressie)

Kwaliteitscriteria

1. Gestandaardiseerd
2. Geldig (het meet wat het beweert te meten)
3. Betrouwbaar / herhaalbaar (als je het later nog een keer doet, vergelijkbare resultaten?)
4. Gevoelig (helpt honden van elkaar te onderscheiden)

- Er is een grote variabiliteit in gedragstests bij honden in de literatuur

DE 'ECHTE WERELD'

Ervaring in het veld is van grote waarde, te vergelijken met wetenschappelijke evaluatie

No better than flipping a coin (Patronek & Bradley, 2016)

Test de agressiviteit van honden.

Als **positieve test** = bijtende hond (**faalt in** de test)

Als **negatieve test** = niet bijt (**slaagt voor** de test)

→ **Gevoeligheid van een selectietest**: vermogen van de test om echte positieven te identificeren (biters)

→ **Specificiteit**: vermogen van de test om echte negatieven te identificeren (niet bijten)

→ **Voorspellende waarde van een positieve test**: kans dat een hond de test zal missen omdat het een beet is en in de toekomst zal zijn

→ **Voorspellende waarde van een negatieve test**: kans dat een hond de test zal doorstaan omdat het geen beet is en niet in de toekomst zal zijn

→ Als het probleem niet vaak voorkomt
(weinig honden bijten omdat de echte bijen al zijn weggegooid):

- **weinig valse negatieven**: er is weinig risico om fout te zijn met een hond die de test heeft doorstaan (enkele van deze honden zullen bijten)
- **veel valse positieven**: een hond die de test mist, zal hoogstwaarschijnlijk niet later bijten

Het is een vergissing om dat te geloven

- Het gedrag van een hond is stabiel in de tijd en van de ene context naar de andere
- Het gedrag waargenomen in het asiel zal ook worden geproduceerd door de adoptieouder
- Schuilplaatsen houden gerenommeerde bijtende honden ter adoptie
- De perfecte gedragstest bestaat niet (gevoeligheid en specificiteit van de evaluatie)
- De resultaten waargenomen in een schuilplaats kunnen worden waargenomen in andere schuilplaatsen

→ Hoe het ook zij (cijfers berekend in de literatuur of optimistische cijfers),

we doen het niet beter dan loten trekken wat betreft het resultaat van een gedragstest in een toevluchtsoord

→ Pas op voor het gebruik van gedragstests

Kijk uit voor degenen die ze gebruiken en wat ze ermee doen

Houd altijd een open, wetenschappelijke en kritische geest

GEZONDHEID

BEOORDELING VAN DE GEZONDHEID VAN EEN HOND

- Beoordeling van de hond extern (systematisch zijn, raster scoren?):
let goed op en weet wat u niet wilt zien: normaal gedrag, lichaamsconditie, tekenen van ziekte, pijn, letsel, stress, individuele veranderingen, spelen, reactie op menselijke aanwezigheid
- Onderzoek met manipulaties: **Terughoudendheid** van de mond!
 - Temperament kan veranderen als pijn (zacht → agressief)
 - Aanpassen aan de grootte van de hond (op een antislip tafel of op de vloer)
 - Progressieve, rustige aanpak, zonder uw stem te verheffen
 - Geen directe blik, traktaties, laat je besnuffelen
 - Een hond immobiliseren (handmatig of met een muilband)
 - Open de mond van een hond (handmatig of met een link tussen de hoektanden)

- Signalen met betrekking tot een algemene status waarin dit probleem optreedt:
 - Eet niet of verandert niet in eetlust
 - Koorts, vermindering, liggen neer
 - Diarree en braken
 - Overmatig drinken, urine en zwaar drinken
 - Urineproblemen (bloed in urine of onvermogen te urineren)
 - Constipatie, vocalizing wanneer oplasten
 - Moeilijk ademen (oog- of neusontlading, hoesten, niezen)
 - Gebrek aan of overmatige verzorging/conditie van haar
 - Abnormale lichaamsmassa's

VERZORGING

-**Vacht:** Borstel, kam, wassen (2keer/jaar), scheren

-**Klauwen**

- Knip de klauwpunten door:

- Niet pijnlijk, ethisch aanvaardbaar?

-**Oren**

- **GEEN** wattenstaafje om schoon te maken !

- **Sleetje rijden:** hond wrijft met de achterhand over de grond
Opgezwollen / ontstoken anale klieren
 - handmatig legen
 - Jeuk door de passage van spijsverteringsparasieten
 - ontworming
-

UITZETTING - TORSIE VAN DE MAAG

SPOEDGEVAL !

Wat zijn de symptomen?

Zwelling van de maag (ophoping van gas) waardoor:

- Abnormale agitatie
- Overmatig kwijlen
- Gezwollen en pijnlijke buik
- Bereidheid om te braken maar zonder te slagen

SOMMIGE REPRODUCTIEVE ZIEKTEN

Nerveuze lactatie

melkgifte bij een niet-drachtige teef
= pseudo-zwangerschap
→ snij lactatie (anti-prolactine)

Metritis

ontsteking van de baarmoeder, open baarmoederhals (zichtbare afscheiding)

Baarmoederontsteking

ophoping van pus in de baarmoeder, gesloten baarmoederhals
depressie, toename van drinkwater en urine +++
→ operatie: hysterectomie (verwijderen van de baarmoeder)

- Eerste hulp tijdens het werpen

- De moeder ontdoet de jongen van haar foetale vliezen en eet ze op
- Zij bijt het navelstreng door
- Als het pup niet ademt: Stimuleer de adem door er krachtig over te wrijven
- Als de moeder onervaren is, kunnen wij haar helpen en ook de navelstreng met verdunde Betadine desinfecteren (1 deel/ 9 delen water)
- Help de pup de tepels te vinden
- Zorg voor een geschikte kamertemperatuur (22 tot 27 graden C)
- Zorg dan voor een regelmatige gewichtstoename

OPVOEDING EN GENETISCHE ZIEKTEN

Een verantwoordelijke fokker zijn impliceert

- Leer over mogelijke genetische ziekten in het ras
- Zoek naar de aanwezigheid/genetische overdracht van deze ziekten binnen de fokkerij (genetische testen of screening)

Bijv.: <https://www.antagene.com/fr/solutions/antagene-selection-bis-0>

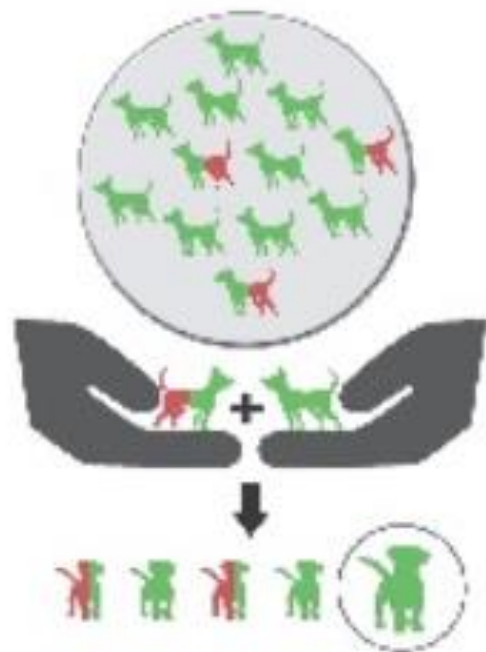
- Vraag de relevantie van het fokken van dieren met pijnlijk (term) fenotype
Bijv: Cavalier King Charles en mitralisnocardiose → hartgeruis tot
hartfalen
- Hypertype: foutieve weergave van stambomen.
Herzie het oordeel en dat van rechters

Prévenez l'apparition d'une maladie génétique

- Maîtrisez la santé de votre production

Dépistez précocement vos reproducteurs et produisez des chiots/chatons indemnes d'une maladie génétique

- > Vous sélectionnez des reproducteurs sains ou porteurs sains
- > Adaptez vos mariages
- > Produisez des chiots chatons qui ne développeront pas la maladie

Sécurisez votre élevage en maîtrisant vos saillies

- Votre élevage est indemne d'une maladie génétique, ne laissez pas un reproducteur non testé s'introduire

- > Exigez des reproducteurs testés
- > Sélectionnez un reproducteur indemne
- > Protégez votre élevage des maladies génétiques

2014 : Breed Specific Instructions (BSI) van de Nordic Kennel Union

Dit document is het resultaat van een uitgebreide samenwerking tussen hondenscheidsrechters, fokverenigingen, dierenartsen, en ziekteverzekeringsstatistieken voor als huisdier gehouden carnivoren uit 5 Scandinavische landen.

https://skk.se/en/NKU-home/nordic-dog-breeds/

The Danish Kennel Club The Finnish Kennel Club The Icelandic Kennel Club The Norwegian Kennel Club The Swedish Kennel Club

ABOUT THE NKU PROJECTS DOG SHOWS TRIALS AND COMPETITIONS BREEDING **NORDIC DOG BREEDS** NKU COUNTRIES

NORDIC DOG BREEDS

Start page / Nordic dog breeds

- Denmark ▶
- Finland ▶
- Iceland ▶
- Norway ▶
- Sweden ▶

- The Danish Kennel Club
- The Finnish Kennel Club
- The Icelandic Kennel Club
- The Norwegian Kennel Club
- The Swedish Kennel Club

CONCLUSIE

Goed honden huisvesten en fokken is een verantwoordelijkheid, inclusief het informeren van de (toekomstige) eigenaar over zijn/haar specifieke kenmerken

bruxelles
environnement
.brussels

- Begrijp de basisbehoeften van honden op milieugebied en de gedragspatronen die van toepassing zijn op alle honden, ongeacht hun levensstijl
- Voorzie honden van een adequate omgeving en positieve, regelmatige interacties met mensen om gedragsproblemen te voorkomen.

Zie het advies van de Raad voor dierenwelzijn in Brussel over minimumnormen voor de detentie van honden door individuen en gastgezinnen (<https://leefmilieu.brussels/themas/dierenwelzijn/brusselse-raad-voor-dierenwelzijn-een-nieuwe-gewestelijke-instantie>)

DE HOND

Canis lupus familiaris

- Algemeen
- Voeding
- Huisvesting
- Verzorging
- Omgang
- Voortplanting
- Signalen dat het dier zich niet goed voelt
- Ziektes en aandoeningen
- Samenleven
- Wetgeving
- Aankoop en kostprijs
- Doelpubliek

CONCLUSIE

- Zijn er nog vragen?
- Stuur ze door naar :

- bienetreanimal@environnement.brussels
- dierenwelzijn@leefmilieu.brussels

Bedankt voor uw aandacht!